

Лука Д. Аксентијевић
<https://orcid.org/0009-0001-7410-9987>
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Студент докторских студија

УДК 811.131.1'367.632: 811.163.41-95
DOI 10.46793/Uzdanica22.2.303A
Примљен: 3. март 2025.
Прихваћен: 25. април 2025.

УПОТРЕБА ЧЛАНА У ИТАЛИЈАНСКОМ ЈЕЗИКУ ИЗ УГЛА РЕФЕРЕНЦИЈАЛНОСТИ И ПИТАЊЕ ЕКВИВАЛЕНЦИЈЕ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

(Тијана Кукић, *Референцијалност и употреба члана у италијанском језику и његови српски еквиваленти*, Крагујевац, Филолошко-уметнички факултет, 2023, 395 стр.)

Након уџбеника *Gli articoli italiani*¹, објављеног 2022. године за издавача ALMA Edizioni из Фиренце, као и најскорије објављених научних радова чија су заједничка тема разни аспекти генезе и употребе италијанског члана, ова монографија представља логичан след и заокруживање у јединствену целину досадашњег научног деловања овог аутора. У предговору, сама ауторка наводи да „ова књига представља ревидирану верзију докторске дисертације под називом *Семантичко-прагматичка анализа италијанског члана и његови еквиваленти у српском језику из персиктивне референцијалности*, одбрањене 2018. године на Филолошком факултету Универзитета у Београду и пред комисијом коју су чинили проф. др Саша Модерц, ментор, проф. др Данијела Ђоровић и проф. др Весна Крајишник”. Ауторка наводи како је поменута дисертација ревидирана термилошки и структурално, како би се добила по броју поглавља сажетија, а по научном доприносу опширнија целина.

Монографија је подељена је на две велике целине, од којих је прва посвећена теоријском оквиру, док је друга оријентисана ка анализи корпуса. Четрнаест поглавља од којих је састављена организована су на следећи начин: *Увод* (7–37), *Дефиниција појмова референције и референцијалности* (37–79), *Карактеристике референције* (79–85), *Елементи референције* (85–95), *Комуникација, текст, референција* (95–107), *Преходна изражавања члана на нашим просторима* (107–115), *Референцијалност и категорија (не)одређености* (115–189), *Члан у италијанском језику* (189–215), *Референцијалност*

¹ Кукић, Т. (2022). *Gli articoli italiani*. Firenze: ALMA Edizioni.

и теоријски модели: корпусно исцртавање (215–231), Одређена референцијалност у италијанском и српском језику (231–295), Неодређена референцијалност у италијанском и српском језику (295–325), Генеричка референцијалност у италијанском и српском језику (325–341), Нереференцијалност у италијанском и српском језику (341–357), Закључак (357–367).

У првом поглављу, *Увод* (7–37), ауторка наводи да „семантичко-прагматичка анализа италијанског члана из перспективе референцијалности представља неистражену проблематику, како у оквиру италијанистичке литературе, тако и у оквиру контрастивних, италијанско-српских истраживања” (7). Затим дефинише референцијалност као „инхерентно својство именског израза које му омогућава да упути на тачно одређеног референта. То својство реализује се кроз семантичку категорију (не)одређености путем система члана у италијанском, односно путем разноврсних језичких средстава који служе да искажу ову категорију у српском, имајући у виду да српски језик не поседује систем чланова” (7). У наставку, исту појаву дефинише као:

Својство именског израза помоћу којег можемо да повежемо сам именски израз с одређеним референтом у спољном свету (или унутар самог текста). Она се налази у самој сржи функционисања језика: омогућује нам да говоримо о садашњем тренутку и да упућујемо на конкретне предмете или особе око нас; омогућава нам, такође, измештање у свет фикције и снова, тако да можемо упућивати на предмете појаве или особе које не постоје у реалном свету, већ само у фиктивном. Можемо говорити о предметима, појавама или особама из прошлости, али можемо упутити и на неки догађај који тек треба да се деси. Стога можемо уочити да референцијалност представља једно од најважнијих својстава језика јер нам омогућава временско и просторно измештање у односу на тренутак говорења (17–18).

Т. Кукић референцијалност дели на *одређену, неодређену, генеричку референцијалност* и *нереференцијалност*, што касније образлаже у поглављу 9.2. У наставку увода упознаје нас са структуром и организацијом рада, те наводи да ћемо у наставку наилазити како на примере на италијанском и српском језику, тако и на оне на енглеском, будући да је део литературе који се бави референцијалношћу и референцијом писан на том језику. Затим наводи да је циљ истраживања ове монографије да се „кроз примере из савремене италијанске књижевности укаже на важност прагматичких варијабли за одабир врсте члана у италијанском језику” (17), као и да укаже на „важност појма референцијалности именског израза који стоји у основи употребе члана у италијанском језику” (21). Ауторка наводи да ће се у раду ређе освртати на синтаксичку функцију члана, док ће се превасходно њиме бавити из прагматичке визуре референцијалности. У раду се примењује метод једносмерне контрастивне анализе „у којој се полази од карактеристика референцијалности и њеног исказивања у италијанском језику како би се потом анализирао језичка средства која српски језик има на располагању

за исказивање разних врста референцијалности” (22). У *Теоријском оквиру* ауторка наводи да је овај рад базиран на семантичко-прагматичком приступу јер појам референцијалности припада пре свега пољу прагматике, док се уз помоћ семантике тумаче различита значења члана. У наставку образлаже избор литературе и наводи ауторе чија су дела највише утицала на овај рад. Корпус је на „наративно-дескриптивном књижевном тексту написаном на италијанском језику” (27), састављен углавном од савремених италијанских књижевних дела. Из корпуса је издвојено „око 150 примера” (27) чији су преводни еквиваленти потом анализирани. У оквиру корпуса анализиран је и „начин функционисања референцијалности унутар текста” (27) те *ендофоричка референција* (када се референти налазе унутар самог текста) и *ејзофоричка референција* (када су референти у спољном свету). Ауторка нам затим скреће пажњу на терминолошка решења у свом раду. Наводи да у случајевима када испред именице не стоји члан неће користити термин *нулти члан*, „како налаже лингвистичка традиција”, већ *ојољена именица*, „што је калк одомаћеног термина из енглеске литературе која се бави темом (не) одређености (*bare noun*)” (28). Следећи термин који уводи јесте *дејтерминатив*. Наводи да није одомаћен у српској граматикографској традицији, за разлику од италијанске, те због тога захтева додатно појашњење. У наставку нам представља и систем нумерације примера примењен у овом раду.

У другом поглављу, *Дефиниција појама референције и референцијалности* (37–79), ауторка прави разлику између појама *референцијалности* и појама *референције*, те наводи да је појам *референције* ближи филозофским теоријама које се баве „везом између језичког израза и онога што он описује” (37), док је појам *референцијалности* више својствен лингвистичкој литератури. Она наводи да се референцијалност у италијанском језику исказује „превасходно путем детерминатива” (48) у које, поред члана, спадају и показне заменице и придеви *questo* („овај”) и *quello* („онај”), а потом истиче да, како српски језик нема граматички центар за исказивање (не)одређене референцијалности, у њему се посеже за бројним другим граматичким, лексичко-граматичким и синтаксичким средствима. У наставку поглавља следи преглед кључних филозофских и лингвистичких теорија о референцији.

У следећем, трећем поглављу, *Карактеристике референције* (80–83), Т. Кукић говори о карактеристикама и специфичностима референције, те наводи да референција може бити *стилна и променљива* (3.1), *реална и фиктивна* (3.2) и *јачна и ујачна* (3.3). Стална референцијалност означава појаву у којој референт остаје исти неvezано од контекста, као што је случај са небеским телима, док код променљиве референцијалности сам предмет референцијалности зависи од комуникативног контекста. Као посебно важну карактеристику референције Т. Кукић наводи то да она може бити реална или фиктивна, односно да „чињеница да ли је неки референт постојећи или непостојећи у стварном свету не утиче на референцију као такву” (81).

Ауторка заључује да није неопходно да референција буде тачна да би била успешна, односно да „успешна референција не зависи од тачности информација референцијалног израза – успешну референцију можемо постићи и онда када информације о референту, заправо, нису тачне, али јасно упућују на одређеног референта” (82).

У наредном, четвртном поглављу, *Елементи референције* (85–93), ауторка уводи појмове *референциј*, *универзум дискурса* и *контекст*, а затим наводи пет различитих врста знања: *о језику*, *о свету*, *заједничко знање*, *контекстуално знање* и *ко-текстуално знање*. Појам *референциј* се „може односити на све што чини део нашег искуства, од реалности до маште, прочитаних књига, замишљених ликова и догађаја” итд., односно, може да има „егзофоричку или ендофоричку функцију; може да упућује и на унутартекстуалну и на вантекстуалну реалност” (86). *Универзум дискурса* дефинише као „свет о којем говорник приповеда, а он може бити стваран или измишљен” (86). За *контекст* наводи да „представља све оно што чини позадину комуникативне ситуације: то могу бити просторно-временске координате, културни обрасци, општа знања и слично” (87). У наставку поглавља прави разлику између поделе на *кон-текст* и *ко-текст*, присутне код појединих лингвиста, где *кон-текст* означава ванјезички контекст, док *ко-текст* припада пољу језичког контекста. Најзад, дефинише пет различитих врста знања и наводи како су есенцијална за појмове референцијалности и референције, односно неопходна да би референција била успешна. Закључује да што је више заједничких знања између два саговорника, мање је препрека на путу ка успешној референцији, док, у супротном, референти морају бити дефинисани са већом пажњом како би референција била успешна.

У поглављу *Комуникација, контекст и референција* (95–106), петом по реду, Т. Кукић се бави односом комуникације и референције, истиче важност *комуникативне компетенције* за разумевање комуникативне ситуације. Сама *језичка компетенција*, као скуп лингвистичких знања, није довољна за разумевање исказа у свакодневној комуникацији, јер су они често веома зависни од контекста. Све ово, као и претходно наведена знања, јесу битни фактори у одлучивању о томе које средство за исказивање поља референцијалности треба употребити у одређеној комуникативној ситуацији. Ауторка наводи да говорник мора да претпостави која знања саговорник има како би употребио најадекватније средство исказивања референцијалности у одређеној ситуацији. У италијанском језику је то члан, те је на говорнику да одабере који ће члан употребити. Међутим, наводи да је такође веома битна и *ко-интерактивност саговорника* у комуникативној ситуацији, о којој је већ било речи у другом поглављу. Истиче да је „суштина комуникације да пренесемо поруку и да нас саговорник разуме” (97). Затим се бави питањем начина и принципа комуникативне ситуације и наводи да порука не мора бити пренета усменим путем, већ може бити и у облику текста; однос писаца/аутор–чи-

талац, у том случају, паралелан је са односом говорник–саговорник. Тако је референција од кључне важности и за писани текст, а не само за усмену комуникативну ситуацију. „Однос писац–читалац подразумева комуникативну ситуацију која садржи референте који могу бити унутартекстуални (ендофорички) или вантекстуални (егзофорички) и током самог читања неког текста, како се упознајемо са радњом и ликовима, идентитет референата све више се заснива на познавању текста, а не на спољном знању” (97). Наводи да је референција кључ до кохерентног текста. Затим дефинише *тхексџ* упоређујући наводе више аутора и илуструјући примерима, а затим се ограничава на дефиницију писаног текста као онога што ће се подразумевати под термином *тхексџ* у овом раду. Бави се питањем текстуалне кохезије и начина на који се она може остварити. Дефинише термине *кохерентност*/*кохеренција* и *конекција*: кохерентност као „повезаност, зависност делова унутар целине текста”, а конекцију као „однос делова текста према осталим деловима, према контексту или према ванјезичкој ситуацији” (Мразовић, Вукадиновић 2009, цит. у Кукић 2023: 102). Затим анализира елементе неопходне за разумевање текста, као што су *конектори*, *семантичко-стилистичка средствија*, *тематска пројекција*, *пресупозиције* и *импликатори* и други. Потом се бави питањем поделе врста текстова.

Шесто поглавље, *Преходна истраживања на нашим просторима* (107–115), јесте преглед претходних истраживања домаћих аутора везаних за италијански члан. Кукић (2023: 107) наводи да у италијанистичкој литератури проблематика употребе члана није довољно истражена, а посебно из угла референцијалности. Слична је ситуација и на домаћем простору, те наводи три домаћа аутора која су се бавила темом употребе члана у италијанском.

У следећем, седмом поглављу, *Референцијалност и категорија (не)одређености* (115–189), ауторка се бави детаљном анализом референтних граматика италијанског и српског језика и начина на који оне приступају опису и анализи категорије (не)одређености. Закључује да је у италијанском језику претежно фокус на члану када је у питању исказивање ове категорије, док је у српском најчешће средство исказивања ове категорије придевски вид, а затим и бројна секундарна средства, као што су придеви, заменице, детерминатив *један*, показни детерминативи итд. Иако предмет ове монографије, Т. Кукић истиче да најчешћи начин исказивања категорије (не)одређености у италијанском језику путем одређеног, неодређеног и нултог члана, односно изостављањем члана, ово представља врло поједностављено гледање, те се не смеју изузети ни остала средства исказивања ове категорије, као што су, на пример, демонстративи, остали лексичко-семантички садржај, као и сâм комуникативни контекст. Стога, у наставку анализира и остала средства, али са посебним освртом на сâм предмет овог рада.

Осмо поглавље, *Члан у италијанском језику* (189–214), приказује члан као примарно средство исказивања референцијалности у италијанском језику. Ауторка се бави анализом употребе одређеног и неодређеног члана, огољене именице и партитивног члана, те анализом прагматичко-семантичких карактеристика члана и његове употребе. Наводи ауторе који истичу постојање две традиције у изучавању члана: једне која се бави дефинисањем значења члана и друге која је фокусирана на њену употребу. Анализира појединости везане за одређени и неодређени члан у италијанском, као и огољену именицу и партитивни члан. Анализира појмове специфичности и неспецифичности и ставове о комуникативној сувишности члана и закључује да, „на основу нашег корпусног истраживања можемо закључити да члан не представља само формални маркер именског израза који је граматикализован већ, напротив, има пуну семантичко-прагматичку вредност и комплексност која се реализује у оквиру именског израза” (214).

Од следећег, деветог поглавља, *Референцијалност и теоријски модели: корпусно исцртавање* (215–230), почиње анализа семантичко-прагматичких одлика италијанског члана у оквиру корпусног истраживања. Ауторка представља поделу референцијалности на одређену, неодређену, генеричку референцијалност и неререференцијалност, и анализира њихове одлике. Како представља и лингвистичке и филозофске моделе ове поделе, смењују се термини *референција* и *референцијалност*. Анализира врсте референцијалности у литератури, а затим представља модел референцијалности примењен на корпусном истраживању. Табеларно приказује примере из корпуса, те их анализира. Поново истиче да, иако се начини исказивања референцијалности разликују у српском и италијанском језику, оба успешно успевају да искажу ову категорију.

Десето поглавље, *Одређена референцијалност у италијанском и српском језику* (231–294), представља исцрпну анализу одређене референцијалности у оба језика. Ауторка се бави параметрима употребе као што су: универзална јединственост, контекстуална јединственост, подразумевано знање међу саговорницима и знања на основу ко-текста и анафоре. Појам универзалне јединствености везује за „инхерентно одређене појмове, за именице које саме по себи носе појам одређености како у италијанском тако и у српском језику” (234), дакле појам супротан појму контекстуалне јединствености. У оквиру ове поделе анализиран је и утицај варијабли као што су класа именице и број именице на врсту члана који ће се јавити, затим, појава катафоре у оквиру заједничких знања саговорника и потом је направљена детаљна анализа анафоре у оквиру знања на основу ко-текста и њена подела на директну и индиректну. У оквиру индиректне анафоре, анализирани су начини на које се остварује кохезија текста путем хипонима или хиперонима, синонима или еквивалентних израза и, на крају, анализа појма асоцијативне индиректне анафоре. У оквиру сваког сегмента извршен

је увид у српске преводне еквиваленте и они су анализирани. Поред преводних еквивалената који су се јављали у истраживању дат је и приказ могућих семантичких еквивалената за исказивање ове категорије у српском језику.

Једанаесто поглавље, *Неодређена референцијалност у италијанском и српском језику* (295–324), посвећено је анализи неодређене референцијалности у ова два језика. Ауторка детаљно приказује језичка средства на располагању у оба језика. Превасходно је анализиран појединачни именски израз и појава неодређене референције унутар презентативне реченичне перспективе, у оквиру које је извршена анализа егзистенцијалне реченице, именског израза у једнини, апстрактне именице, именског израза са модификатором и анафорског антецедента, затим је анализиран појам специфичности у оквиру неодређене референцијалности и појам квантификационе неодређености, када неодређени члан задржава своју прономиналну вредност и значење броја *jedan*. За сваки сегмент анализирани су српски преводни еквиваленти и указивано је, по потреби, на друга могућа језичка средства која се могу употребити у датом контексту.

У дванаестом поглављу, *Генеричка референцијалност у италијанском и српском језику* (325–340), ауторка обрађује питање генеричке референцијалности у оба језика, представља врсте генеричке референцијалности, као што су универзална генеричка референцијалност (независна од датог контекста) и генеричка референцијалност унутар датог контекста и анализира средства њиховог исказивања у оба језика.

У тринаестом поглављу, *Нереференцијалност у италијанском и српском језику* (341–356), представља средства исказивања нереференцијалности у оба језика, као што су именски део предиката, неодређени детерминативи, компаратив и основни бројеви у српском језику и идиоматски изрази, предлошке конструкције и именски део предиката у италијанском језику. Потом, у последњем потпоглављу анализира начине исказивања нереференцијалности у оба језика на примерима из корпуса кроз неспецифични именски израз и идиоматске изразе.

Четрнаесто поглавље, *Закључак* (357–365), јесте финално поглавље ове монографије, у којем ауторка износи закључке приказаног истраживања. Наводи да приступ проучавању италијанског члана из угла референцијалности није био до сада примењен у оквиру италијанистичких студија у Србији, региону и Италији. Ауторка наводи да је жеља била указати на полисемичну природу члана, условљену прагматичким параметрима, као што су комуникативна ситуација, врста знања, универзум дискурса и другим параметрима обрађеним у овој монографији. Осврће се на филозофско-лингвистичку паралелу и на терминологију проистеклу из оваког интердисциплинарног приступа проблематици референцијалности, те наводи изазове које је представљао одабир адекватне терминологије. Т. Кукић истиче модел референцијалности примењен у оквиру корпусног истраживања до којег је дошла

након детаљног проучавања теорија о референцији и њеним поделама, те образлаже избор поделе на одређену, неодређену, генеричку референцијалност и неререференцијалност. Затим образлаже одабир корпуса истраживања и наводи да је циљ био испитати да ли заиста одабир врсте члана зависи превасходно од прагматичног аспекта језика. Закључује да горепоменућа подела на четири врсте референцијалности функционише како у италијанском, тако и у српском језику. Коначни резултат истраживања потврђује хипотезу да одабир врсте члана заиста зависи превасходно од прагматичких параметара. На основу анализе корпуса закључује да одређена референцијалност представља „стожер језика и да представља најкомплекснију врсту референцијалности с обзиром на највећи број уочених подврста у оквиру истраживања спроведеног на корпусу” (363). Такође, закључује да се неодређена референцијалност код српских преводних еквивалената огледа у неодређеним детерминативима, у опозицији падежа акузатив–генитив, у категорији броја (једнина наспрам множине), у неодређеном придевском виду и детерминативу *jegan*, док, када је италијански језик у питању, огледа се у употреби неодређеног члана или огољене именице. Напослетку, ауторка наводи да је овај рад фокусиран на теоријско-лингвистички приступ те је мишљења да би сходно томе било добро у будућности повезати овај приступ са примењеном лингвистиком како би дошло до преношења знања и развоја нових и успешнијих приступа проучавању одређених сегмената језика, као што је, у овом случају, члан и његова употреба.

Мишљења смо да ова монографија представља одличан почетак проучавања члана из угла референцијалности међу ауторима који се баве српским и италијанским језиком. Рад је поткрепљен релевантним теоријама и претходним проучавањима из овог домена. Због своје тематике спаја филозофска и лингвистичка проучавања. Управо та мултидисциплинарност омогућује да тема рада буде сагледана из више углова и адекватно обрађена. Један од најважнијих аспеката ове монографије јесте оригиналност у самом приступу, те може представљати ваљану полазну тачку за будућа истраживања.